

Тарасюк С. М.,

*доктор філософії, доцент кафедри кримінального права і процесу
Національного авіаційного університету*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: КЛАСИФІКАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

ENSURING HUMAN RIGHTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS: CLASSIFICATION APPROACHES AND CURRENT CHALLENGES

Стаття присвячена комплексному дослідженню сутності та класифікації прав і свобод людини, а також аналізу специфіки їх забезпечення в кримінальному процесуальному законодавстві України. У контексті євроінтеграційних процесів підкреслено важливість наукового переосмислення традиційних підходів до розуміння прав людини та необхідність їх адаптації до міжнародних правових стандартів. Зазначено, що права людини є не лише юридичною категорією, але й багатограним соціально-філософським феноменом, що визначає базові умови життєдіяльності людей і гарантує їх захист від свавільного втручання з боку державних органів та інших суб'єктів владних повноважень. Розглянуто роль держави як суб'єкта, відповідального за їх захист, повагу та належне гарантування. Права людини в кримінальному процесі визначені як основні процесуальні гарантії, що мають на меті забезпечення правопорядку та захист прав учасників кримінального провадження, включаючи підозрюваних, обвинувачених та потерпілих. Акцентовано увагу на необхідності розширення класифікації прав людини, включаючи процесуальні та цифрові права, а також права, пов'язані з сучасними глобальними викликами, такими як біоетика, кібербезпека. Також детально розглянуто два суперечливі підходи щодо класифікації прав: традиційний, який сприяє глибшому осмисленню природи прав і свобод, та альтернативний, що критикує надмірну диференціацію прав і вважає її недоцільною. Підкреслено необхідність забезпечення балансу між правами особи і суспільними інтересами, що є особливо важливим для формування ефективної політики захисту прав людини. Акцентовано увагу на більш глибшому розумінні взаємозв'язків між правами людини, їхньою реалізацією та забезпеченням захисту в кримінальному провадженні, а також необхідності формуванню підходів щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства у відповідності до міжнародних стандартів прав людини.

Ключові слова: *права та свободи людини, класифікація прав, кримінальне провадження, органи досудового розслідування, учасники кримінального провадження.*

The article is dedicated to a comprehensive study of the nature and classification of human rights and freedoms, as well as to the analysis of the specifics of their ensuring in the criminal procedure legislation of Ukraine. In the context of European integration processes, the author emphasises the importance of scientific rethinking of traditional approaches to understanding human rights and the need to adapt them to international legal standards. The author notes that human rights are not only a legal category, but also a multifaceted socio-philosophical phenomenon which determines the basic conditions of human life and guarantees their protection from arbitrary interference by public authorities and other subjects of power. The author considers the role of the State as an entity responsible for their protection, respect and proper guarantee. Human rights in criminal proceedings are defined as the main procedural guarantees aimed at ensuring law and order and protecting the rights of participants to criminal proceedings, including suspects, accused persons and victims. Attention is focused on the need to expand the classification of human rights, including procedural and digital rights, as well as rights related to modern global challenges, such as bioethics and cybersecurity. The author also examines in detail two controversial approaches to the classification of rights: the traditional one, which contributes to a deeper understanding of the nature of rights and freedoms, and the alternative one, which criticises excessive differentiation of rights and considers it inappropriate. The author emphasises the need to ensure a balance between individual rights and public interests, which is particularly important for the development of an effective human rights protection policy. Attention is focused on a deeper understanding of the relationship between human rights, their implementation and protection in criminal proceedings, as well as the need to develop approaches to improving criminal procedure legislation in accordance with international human rights standards.

Key words: *human rights and freedoms, classification of rights, criminal proceedings, pre-trial investigation authorities, participants of criminal proceedings.*

Постановка проблеми. Утвердження пріоритету прав та свобод людини є основою розвитку України як держави. Їх проголошення, а також практичне забезпечення створює підґрунтя для гідного існування кожної людини, сприяє взаємоповазі та встановленню конструктивних відносин між людиною й державою. Права та свободи людини виступають гарантом захисту від свавільного втручання з боку держави, визначають межі допустимого впливу держави на суспільні процеси та слугують основним засобом протидії безпідставному обмеженню прав. Фактично права та свободи людини інтегровані в суспільні відносини, є нормативною основою для регулювання зв'язків між особами, координації їхньої діяльності, попередження конфліктів і суперечностей. Вони нормативно визначають ті засади та механізми життєдіяльності, які є критично важливими для гармонійного функціонування людини, суспільства та держави, формуючи підґрунтя для правопорядку і соціальної стабільності.

Разом з тим, сучасні виклики, зокрема процеси євроінтеграції та адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, вимагають переосмислення підходів до розуміння прав та свобод людини, їх класифікації, а також до забезпечення цих прав у контексті кримінального провадження. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень з цих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні зазначені питання вивчали З. В. Бакула, В. С. Бліхар, І. П. Варава, Н. А. Загребельна, Т. В. Каменчук, Ю. С. Кононенко, А. М. Кучук, О. М. Макеева, А. О. Осауленко, О. В. Прієшкіна, А. О. Рябошапченко та ін. Разом з тим дослідження національного законодавства, літературних джерел дозволяє стверджувати, що сучасний етап правового регулювання прав та свобод людини, їх класифікації, визначення меж допустимого впливу державних інститутів на суспільні процеси вимагає якісно нових підходів щодо їх розуміння.

Мета статті полягає в дослідженні сутності та класифікації прав та свобод людини, виокремленні особливостей чинного кримінального процесуального законодавства України щодо їх забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Права та свободи людини є як юридичним, так і соціально-філософським феноменом, який охоплює різноманітні аспекти людської життєдіяльності. З одного боку, права та свободи людини можна тлумачити як природні можливості особи, а з іншого – як правові гарантії, закріплені в Конституції та інших нормативних актах. Багатогранність підходів до розуміння прав людини зумовлена тим, що вони одночасно є і юридично закріпленими, і такими, що походять від самої природи людини, а також виконують функцію забезпечення захисту від зловживань владою.

Суб'єктом, який наділений першочерговим зобов'язанням поважати, захищати, гарантувати права і свободи людини, є держава. Виконання цих зобов'язань є основоположним для забезпечення належного правопорядку та правової стабільності, а також є запорукою демократичного розвитку суспільства.

Повага до прав і свобод людини виявляється у тому, що держава та її органи повинні утриматися від застосування будь-яких заходів неправомірного втручання в реалізацію прав особи. Передусім таке твердження означає, що держава має забезпечити невторчання в права людини, окрім випадків, передбачених законодавством, і лише за умов виправдання цих дій та забезпечення необхідного захисту суспільних інтересів чи національної безпеки. Владні суб'єкти зобов'язані уникати дій, що можуть негативно вплинути на реалізацію людиною своїх прав і свобод.

Захист прав і свобод людини передбачає виконання державою активних дій, які будуть запобігати будь-яким порушенням таких прав і свобод як з боку інших осіб, так і з боку державних органів. Це означає, що держава має створити ефективні правові інструменти, інституційні механізми і систему правосуддя, що дозволить попереджати та протидіяти порушенням прав людини. Ключовими заходами захисту прав особи є забезпечення ефективного правосуддя, встановлення механізмів відповідальності за порушення прав та здійснення належного контролю.

Гарантування прав і свобод людини передбачає створення правових умов, які забезпечать захист прав людини від можливих порушень,

передусім це запровадження законодавчих гарантій, що чітко визначають права і засоби їх захисту, а також упровадження ефективних механізмів для забезпечення дотримання цих прав. Ключову роль у реалізації зазначених гарантій відіграють правозастосовні та судові органи, оскільки вони здійснюють контроль за дотриманням законності під час реалізації прав і свобод людини, а також запобігають їхньому порушенню завдяки правозахисній практиці.

Н. А. Загребельна з цього приводу слушно зауважила, що виконання державою вищезазначених обов'язків залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема: природи самих прав; сфери суспільних відносин, у якій вони реалізуються; статусу суб'єктів-носіїв прав; ставлення держави до значущості соціальних та індивідуальних потреб, що відображається в правах; розуміння і поваги державою ідеї прав людини. Це підкреслює важливість державної ролі у сфері забезпечення прав людини [1, с. 27].

Звернемо увагу, що права та свободи людини не є довільним переліком її соціально-правових можливостей. Вони є структурованим і системним утворенням. Їх обґрунтована структуризація не відокремлює одну групу прав штучно від іншої, а навпаки дає можливість проаналізувати специфіку взаємопов'язаних соціально-юридичних благ і виявити закономірності юридичного закріплення певної сукупності прав, а також підвищує ефективність виконання правозахисних функцій уповноваженими суб'єктами.

Т. В. Каменчук слушно зауважив, що залежно від наукових підходів, обраних критеріїв та особливостей концепцій щодо прав людини всю систему прав людини можна класифікувати як звичайне розмежування прав на окремі складові, так і на складні моделі взаємозалежних прав людини [2, с. 37].

На сьогодні науковці розрізняють два суперечливі підходи до питання класифікації прав людини. Представники традиційного підходу вітчизняної юридичної науки важливість класифікації прав людини вбачають у можливості глибоко і всебічно дослідити права і свободи людини, а також уточнити їх змістовну сутність. Згідно з цим підходом класифікація дозволяє детальніше вивчити кожне право,

його роль у правовій системі, а також упорядкувати існуючий правовий простір. Такий підхід дозволить ідентифікувати загальні риси і специфіку окремих прав, що сприяє більш глибокому розумінню механізмів їх реалізації та захисту. Характерною ознакою традиційного підходу є тенденція до постійного розширення класифікаційного ряду прав людини, що дозволяє враховувати соціальні, правові, економічні та культурні зміни, які впливають на розвиток прав людини [3, с. 167].

Прибічники альтернативного підходу класифікацію прав людини вважають юридично недоцільною і навіть шкідливою. На їх думку, поділ прав на різні види може створювати додаткові перешкоди для їх розуміння та вивчення, а також може призвести до непотрібної диференціації та фрагментації правового простору, що ускладнить формування єдиного, узгодженого підходу до захисту і реалізації прав людини [4, с. 636-645]. Вони наголошують, що надмірне подрібнення прав і свобод призведе до виникнення складних або навіть суперечливих категорій, які ускладнюють правозастосування і можуть спотворювати вихідну концепцію прав людини. Головна небезпека полягає в тому, що надмірна диференціація прав може порушувати універсальний характер цих прав і створювати бар'єри для їх розуміння, що в кінцевому підсумку ускладнить їх реалізацію та захист.

На нашу думку, між зазначеними підходами важливо знайти баланс. Вважаємо, що класифікація прав є корисною для аналітичних і наукових цілей, оскільки дозволяє глибше зрозуміти взаємодію різних прав між собою та з іншими суспільними процесами. Крім того, класифікація допоможе зрозуміти окремі аспекти прав і допомогти у формуванні політики захисту прав людини.

Проведений нами аналіз наукових підходів різних класифікацій прав людини також засвідчив про їх неоднозначність. Зокрема, А. О. Осауленко, О. І. Осауленко, О. М. Макеєва, З. В. Бакула, А. О. Рябошапченко ядром системи прав і свобод людини та громадянина традиційно вважають громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи людини та громадянина [5, с. 72; 6, с. 38; 7, с. 210]. Цей підхід відображає різні аспекти

життя людини та різні потреби, що виникають у процесі соціальної взаємодії. Він забезпечує комплексне розуміння прав, дозволяє виокремити специфіку реалізації кожної категорії прав та їхнє значення для окремих груп населення.

І. П. Катеринчук, І. П. Варава, Д. Є. Птиця, В. С. Бліхар, Ю. С. Кононенко, С. В. Джолос, зважаючи на можливість чи неможливість обмеження прав людини, поділяють їх на відносні та абсолютні [8, с. 6; 9, с. 22; 10, с. 413, 414; 11, с. 23]. В. Л. Федоренко класифікує права та свободи людини класифікує за сутністю або за походженням, за предметом або змістом, за суб'єктами, за віковою приналежністю [12, с. 22].

Найпоширенішим способом класифікації прав людини є концепція поколінь: громадянські та політичні права (права першого покоління), соціальні, економічні та культурні права (права другого покоління), права солідарності (права третього покоління) [13, с. 112]. Разом з тим розвиток інформаційних технологій, біоетики, глобалізації призвів до перегляду традиційних підходів щодо класифікації, що сприяє забезпеченню більш ефективного захисту прав людини та адаптації правової системи до сучасних реалій.

О. С. Мельничук вважає, що міжнародні інструменти дозволяють розширювати каталог прав людини, додаючи нові права, які відповідають змінам у суспільстві, такі як права у сфері Інтернету (право на конфіденційність та безпеку інтернеткомунікацій), екології (право на доступ до інформації про екологічний стан) та ін. Ці інструменти визначають права в умовах сучасних викликів, таких як кібербезпека (право на кібербезпеку та захист від кіберзлочинності), біотехнології (право на інформованість у біотехнологічних дослідженнях), глобальне потепління (право на участь у регулюванні глобального потепління), а також дозволяють вивчати як права людини адаптуються до нових реалій [14, с. 43]. Крім того, розрізняють четверте покоління прав людини, а саме права, що виникли внаслідок розвитку медицини, біології, техніки та зміни в загальній моралі [15, с. 145; 16, с. 44; 17, с. 72].

Ф. П. Шульженко та О. М. Гришко вважають доречним виокремити п'яте покоління прав людини, які пов'язані з появою штучно-

го інтелекту та цифровою трансформацією суспільства (упровадження електронного документообігу; доступ до Інтернету; розвиток телекомунікацій; запровадження національних електронних інформаційних ресурсів; надання електронних послуг у всіх сферах суспільного життя; здійснення електронної ідентифікації тощо) [18, с. 7].

Крім того, на формування нових груп прав людини також вплинуло рішення ЄСПЛ у справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (*Vinter and others v. the United Kingdom*), у результаті прийняття якого в науковий правничий дискурс було введено поняття «права на надію» [19]. У цьому прецедентному рішенні Суд уперше роз'яснює, що особа, засуджена до довічного ув'язнення, від самого початку строку позбавлення волі має право знати, які умови та вимоги необхідно виконати для можливості претендувати на звільнення, а також коли і за яких обставин може бути проведено перегляд її покарання або коли можна клопотати про такий перегляд.

Слід також зазначити, що на сьогодні активно точаться наукові дискусії щодо впровадження нового права на забуття. Зважаючи на це, А. М. Кучук та А. В. Пекарчук стверджують, що сучасна специфіка Інтернету значно ускладнює вилучення інформації з мережі або взагалі робить це неможливим. На даний час таке право переважно стосується осіб, які в минулому вчинили кримінальні правопорушення, але вважаються несудимими через погашення судимості і які бажають уникнути оприлюднення даної інформації. Проте ці відомості зберігаються в Інтернеті, і кожен може легко отримати до них доступ [20, с. 23].

Загалом можна зазначити, що сучасний правовий дискурс спрямований на розширення спектру прав людини, наголошення на динамічній характер еволюції прав, відповідно до змін у суспільстві, технологіях, а також на появу нових викликів, з якими стикається людство. Доведено, що права розвиваються у відповідь на науково-технічний прогрес і зміни в суспільних відносинах.

На основі дослідження сучасних підходів до класифікації прав людини можна дійти висновку, що існує широкий спектр класифікаційних концепцій, кожен з яких має як переваги, так

й недоліки. На наш погляд, класифікація прав людини являє собою важливий інструмент для глибшого їх розуміння, упорядкування та ефективного застосування. Розмежування й розподіл прав за певними критеріями дозволяє краще усвідомити їх природу, а також визначити механізми захисту, які необхідно застосувати для забезпечення реалізації цих прав.

Разом з тим вважаємо, що нові сучасні виклики вимагають переосмислення традиційних підходів щодо прав і свобод людини та їх класифікації. Як зазначили Ю. С. Кононенко та С. В. Джолос, права людини не є постійною, абсолютною чи «священною» категоріями. Права залежать від матеріальних і духовних умов, що формуються в результаті історичного розвитку суспільства і держави. Вони постійно адаптуються до змін у соціальному, економічному, культурному, юридичному середовищі, відображаючи конкретні потреби і цінності кожного періоду розвитку людства [11, с. 26]. На нашу думку, класифікація прав людини має бути доповнена процесуальними та цифровими правами, оскільки вони пов'язані з еволюцією правового регулювання та сучасними викликами, що постають перед суспільством. Крім того, гарантування зазначених прав стане важливим кроком для забезпечення ефективного захисту прав людини в умовах змін, викликаних технологічним розвитком та новими вимогами до правових процедур. Включення процесуальних прав до класифікації дозволить чіткіше визначити механізми їх реалізації, що також особливо важливе для забезпечення справедливого судового розгляду і кримінального провадження загалом.

Отже, на підставі аналізу норм Конституції України, з точки зору забезпечення правової визначеності, охоплення всіх аспектів захисту прав людини, пропонуємо наступну класифікацію прав та свобод людини: 1) основні (природні) права і свободи, а саме: на життя (ст. 27), на повагу до гідності (ст. 28), на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), на недоторканність житла (ст. 30), на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32); 2) громадянські та політичні права: на свободу думки і слова (ст. 34), на об'єднання в політичні партії

та громадські організації (ст. 36), на мирні збори (ст. 39), на участь в управлінні державними справами (ст. 38); 3) економічні, соціальні та культурні права: на працю та належні умови праці (ст. 43), на соціальний захист (ст. 46), на освіту (ст. 53), на користування досягненнями культури (ст. 54); 4) процесуальні права: на справедливий суд (ст. 55), на професійну правничу допомогу (ст. 59), на презумпцію невинуватості (ст. 62); 5) цифрові права (безпосередньо не закріплені в Конституції, але актуальні в сучасному правовому просторі): на доступ до інформації (ст. 34), що в тому числі передбачає й доступ до інформації в цифровому вигляді; на захист персональних даних (ст. 32); 6) екологічні права: на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), на відшкодування шкоди, завданої порушенням екологічних норм (ст. 50).

Слід відмітити, що такі основні права і свободи людини, як право на повагу гідності, право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, а також право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, є фундаментальними елементами правової системи, що відіграють особливо важливу роль у кримінальному провадженні. Забезпечення цих прав і свобод людини спрямоване на підтримання балансу між ефективним кримінальним правосуддям і захистом прав особи. Зазначені права і свободи мають свою специфіку, оскільки, з одного боку, вони встановлюють межі дій для органів досудового розслідування та суду, а з іншого – забезпечують можливість особи активно захищати власні інтереси. Вони є інтегративним елементом правової системи, що забезпечує баланс між необхідністю ефективного кримінального правосуддя та дотриманням основоположних прав і свобод особи. У контексті кримінального процесуального законодавства забезпечення зазначених прав і свобод людини покликане обмежити вплив державного примусу, запобігти свавіллю з боку правоохоронних органів та встановити чіткі норми використання примусових заходів. Прикладом, право на повагу гідності передбачає, що під час кримінального провадження особа має бути захищена від будь-яких форм приниження, нелюдського або жорстокого поводження. Така вимога забезпечує гуманне ставлення

до всіх учасників провадження, незалежно від їхнього процесуального статусу.

Право на свободу та особисту недоторканність гарантує, що тримання особи під вартою, її затримання або обмеження в здійсненні права на вільне пересування чи в інший спосіб через підозру даної особи або обвинувачення в учиненні кримінального правопорушення мають запроваджуватися виключно на законних підставах і лише за рішенням суду. Ці гарантії спрямовані на захист особи від свавільних обмежень свободи та свідчать про необхідність дотримання засад пропорційності під час застосування примусових заходів.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи гарантує захист приватного життя особи. Проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку можливе лише з дозволу суду або у виняткових передбачених законом випадках. Це право спрямоване на запобігання свавільному втручанням в приватне життя громадян з боку органів розслідування.

Право на володіння, користування і розпорядження власністю забезпечує захист економічних інтересів особи та обмежує можливість держави свавільно вилучати або знищувати майно. У кримінальному провадженні примусове вилучення майна допускається тільки за умови дотримання законодавчих вимог, що гарантує пропорційність та обґрунтованість обмежень майнових прав.

Забезпечення цих прав і свобод у кримінальному провадженні має ключове значення для гарантування справедливості правосуддя, захисту від зловживань з боку сторони обвинувачення і підтримання довіри до судової системи. Дані права встановлюють межі допустимості державного втручання в права особи, сприяючи таким чином ефективній реалізації засади верховенства права.

Визначальну роль у забезпеченні цих прав і свобод людини в кримінальному провадженні відіграють органи державної влади, які мають відповідні повноваження. У цьому контексті чимале значення мають суди, які здійснюють розгляд матеріалів кримінальних проваджень та забезпечують реалізацію прав підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та інших учасників провадження. Особливого значен-

ня набуває роль слідчого судді, який повинен контролювати законність дій органів досудового розслідування, зокрема шляхом надання дозволів на застосування примусових заходів та проведення процесуальних дій.

Органи прокуратури покликані забезпечувати організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішувати відповідно до закону інші питання під час кримінального провадження, здійснювати нагляд за слідчими діями органів розслідування, підтримувати публічне обвинувачення в суді. Національна поліція України та інші правоохоронні органи, а саме такі, як ДБР, СБУ, НАБУ, здійснюючи передбачені законом функції, також несуть відповідальність за дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження.

Важливо зазначити, що права та свободи людини формують зміст і спрямованість роботи кожного органу розслідування, прокуратури та суду, встановлюють межі їх діяльності і визначають основи здійснення повноважень у межах закону. У разі порушення певним учасником провадження закону відповідні владні суб'єкти мають право застосовувати заходи примусу та притягувати винних до відповідальності.

Ю. С. Разметаєва, досліджуючи сутність прав та свобод, зазначила, що вони є ідентичні за юридичною природою, визнанням, закріпленням в нормативно-правових актах і системою гарантій. Поняття «свобода людини» покликане розкрити більш широкі можливості індивідуального вибору, не визначаючи конкретного його результату. Поняття «право людини» відповідає більш конкретним можливостям, реалізованим насамперед за участі держави [21, с. 43]. Вважаємо, що під час кримінального провадження права та свободи особи є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Їх взаємозв'язок забезпечує дотримання законності, правопорядку та недопущення зловживань сторони обвинувачення і суду.

У межах кримінального провадження права людини являють собою конкретні юридичні можливості особи, що спрямовуються на реалізацію та захист її інтересів під час кримінального переслідування. Водночас свободи характеризуються як певний обсяг самостійності, визнаний і гарантований державою, що

забезпечує особі можливість вибору поведінки без незаконного примусу з боку влади.

Доречно звернути увагу, що поняття свободи має як правовий, так і процесуальний характер, а також охоплює кілька важливих аспектів, таких як: свобода в кримінальному провадженні передбачає право на фізичну свободу та особисту недоторканність, тобто жодна особа не може бути затримана або ув'язнена інакше, ніж у порядку, передбаченому законом. Примусові заходи у вигляді затримання або тримання під вартою вважаються безпосереднім обмеженням фізичної свободи, отже, вони допускаються виключно за умови суворого дотримання законодавчих вимог; свобода від свавільного втручання передбачає, що будь-яке обмеження прав особи має бути законним, обґрунтованим та пропорційним. Застосування примусових заходів у кримінальному провадженні, таких як, прикладом, обшук чи тримання під вартою, можуть проводитися чи застосовуватися виключно на підставі дозволу суду й лише за наявності реальної необхідності виконання завдань кримінального провадження. Держава, зі свого боку, зобов'язана забезпечити доступ до правових механізмів захисту, зокрема, можливості оскарження рішень слідчих органів та інших суб'єктів правозастосування; свобода в контексті процесуальних гарантій полягає у праві кожної особи вільно обирати спосіб свого захисту в межах кримінального провадження. Передусім це право відмовитися від надання показань або пояснень стосовно себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, а також право на вибір захисника.

Слід також зауважити, що свободи є основоположною передумовою для реалізації прав особи. Наприклад, особиста свобода є необхідною для ефективного користування правом на захист, а незаконне позбавлення свободи ускладнює реалізацію права на справедливий судовий розгляд та отримання правової допомоги. Таким чином, права та свободи в кримінальному провадженні взаємодіють, забезпечуючи баланс між захистом прав особи та ефективним правосуддям.

Звернемо увагу, що основні права та свободи відображаються в нормах КПК України, які конкретизують порядок їх реалізації та визна-

чають правові механізми, що забезпечують гарантії законності обмеження цих прав і свобод у кримінальному провадженні. На жаль, сьогодні норми КПК України характеризуються певною нестабільністю, що автоматично позначається на забезпеченні прав учасників кримінального провадження. Останнім часом науковці та практичні працівники цій проблемі приділяють особливу увагу. Так, Д. Г. Ілляшук зазначив, що недосконалість та нестабільність правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, яке постійно зазнає змін і доповнень, впливають на забезпечення прав учасників кримінального провадження [22, с. 1]. На думку А. Славицької, часті зміни норм КПК України зводять нанівець будь-який судовий контроль над процесами слідства, а це, у свою чергу, нівелює забезпечення прав особи [23]. Т. О. Лоскутов вважає, що за такого інтенсивного нормотворчого процесу щодо «удосконалення» змісту КПК України стосовно регулювання кримінального провадження в період воєнного стану не може взагалі йтися про стабільність та прогнозованість кримінальних процесуальних приписів, правову визначеність та забезпечення прав і свобод людини в кримінальному процесі, а відтак – про захист правової довіри в царині кримінального судочинства за умов воєнного стану [24, с. 96].

Ми підтримуємо вищезазначену позицію науковців та вважаємо, що неналежне реформування кримінального процесуального законодавства України на сьогодні стає ключовим чинником, який негативно впливає на забезпечення прав і свобод людини під час кримінального провадження. Постійні зміни законодавства стають причиною правової невизначеності, оскільки органи досудового розслідування, суди та захисники зіштовхуються з труднощами в правильному застосуванні нових норм. Це, у свою чергу, спричиняє порушення прав людини під час проведення та застосування процесуальних заходів. Для досягнення ефективності в цій сфері необхідно забезпечити стабільність законодавства, підвищити інституційну спроможність правоохоронних органів, судової системи та інших суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження. Крім того, важливо налагодити довгострокове планування реформ, орієнтованих

на постійний розвиток кримінальної юстиції, а також широке публічне обговорення законодавчих ініціатив із залученням експертів, правозахисників та громадськості.

Таким чином права та свободи людини є основоположним елементом, який формує зміст кримінальних процесуальних норм і технологій, що, у свою чергу, забезпечує ефективність кримінального правосуддя, сприяє захисту прав особи та зміцнює довіру громадян до судової системи. Повага сторони обвинувачення до інших учасників провадження викликає в останніх повагу до держави, тому дотримання прав і свобод кожного учасника провадження є своєрідним критерієм оцінювання ефективності діяльності сторони обвинувачення та суду.

Висновок. Сутність прав та свобод людини, їх еволюція, нові наукові підходи до класифікації відображають складний та довготривалий процес становлення сучасних правових кате-

горій. Цей процес є результатом як історичних трансформацій, так і постійної боротьби за гідність, свободу та соціальну справедливість. На сьогодні права та свободи людини зберігають свою базову функцію та активно адаптуються до новітніх викликів, зокрема у сфері кримінального провадження. Особливо важливою є потреба у забезпеченні чітких процесуальних гарантій, що регламентують використання заходів примусу та одночасно гарантують захист прав людини. Права людини в кримінальному процесуальному законодавстві України слід розглядати як основні процесуальні гарантії, що спрямовані на захист прав учасників кримінального провадження та забезпечення правопорядку, а їх чітка класифікація має сприяти більш глибокому розумінню ролі прав та свобод людини у кримінальному провадженні, а також визначенню специфіки реалізації кожної категорії прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загребельна Н. А. Аналіз основних причин неефективного виконання урядом України взятих на себе зобов'язань у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 27-30.
2. Каменчук Т. В. Права людини: традиційні та сучасні підходи : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2023. 227 с.
3. Чушенко В. І., Заєць І. Я. Конституційне право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2007. 488 с.
4. Головатий С. Про людські права: лекції. Київ: Дух і літера, 2016. і-xxiv, 760 с.
5. Осауленко А. О., Осауленко О. І. Конституційні права та свободи людини і громадянина та їх вплив на формування кримінально-виконавчої системи України (історико-правовий аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 71-74.
6. Макєєва О. М., Бакула З. В. Права людини: сучасні виклики. *V Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум*: [Матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 19-20 травня 2022 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 37-39.
7. Рябошапченко А. О. Права і свободи людини: філософсько-етичні та політико-правові засади. *Права людини – пріоритет сучасної держави : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 10 груд. 2021 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 205-210.
8. Катеринчук І. П. Права людини під час війни (за практикою Європейського суду з прав людини). *Південно-український правничий часопис*. 4-2022, Ч. 2. С. 3-7.
9. Варава І. П., Птиця Д. Є. Теорія і практика забезпечення захисту прав людини в умовах сучасних викликів і загроз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 22-26.
10. Бліхар В. С. Конституційні права та свободи людини як основний критерій конституційності й легітимності публічної влади. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European union: Collective monograph*. Riga: Baltija Publishing, 2020. Tom 1. С. 410-425.
11. Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Абсолютизація прав людини як загроза державності і добробуту суспільства. Частина І. Загальнотеоретичні засади концепції прав людини: критичний погляд. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 1. С. 20-29.
12. Федоренко В. Л. Конституційні права і свободи людини та їх гарантування й захист в Україні : монографія / В.Л. Федоренко. Київ: Видавництво Ліра, 2020. 138 с.
13. Адашис Л. І. Права людини у глобалізованому світі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 110-114.

14. Мельничук О. С. Доктрина прав людини та методологія юриспруденції: сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 41-44.
15. Кучинська О. П., Іванов М. С. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 142-148.
16. Байрачна Л. К., Волкова Д. С. Четверте покоління прав людини в просторі судової полеміки (на прикладі рішень Європейського суду з прав людини). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 3(28). Том 1. С. 44-49.
17. Мартинюк О. В., Шеремет Я. С. Правова природа четвертого покоління прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 72-75.
18. Шульженко Ф. П., Гришко О. М. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 5-10.
19. Case of Vinter and others v. the United Kingdom, Application nos 66069/09, 130/10, 3896/10, Council of Europe: European Court of Human Rights, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
20. Кучук А. М., Пекарчук А. В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 21-23.
21. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
22. Ілляшук Д. Г. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. 20 с.
23. Славицька А. Коли кількість не означає якість: скільки ще змін витримає КПК? Закон і бізнес. 19.07.2022. URL: https://zib.com.ua/ua/152163-koli_kilkist_ne_oznachae_yakist_skilki_sche_zmin_vitrimae_kp.html?fbclid=IwAR1fFC9ARSV615Jyh0GEk986-9JDdSE1FSMAbD32C0Lfaw-k-rqujuYV6Cs.
24. Лоскутов Т. О. Засада захисту правової довіри у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 82: частина 3. С. 94-98.